

Apuntamentos sobre as redes de pesca ⁽¹⁾

Arturo Sánchez Cidrás

Ola Juan! -Que é unha rede?
Juanito Santos¹: -Unha rede...,
unha rede é un conxunto de
buracos atados por un fío.

A finalidade destes apuntamentos sobre algunhas redes de pesca utilizadas polos mariñeiros galegos non está centrada na explicación exhaustiva dos distintos tipos de artes e dos aparellos utilizados nas mesmas, senón en aportar datos máis ou menos coñecidos, curiosos ou non, xurdidos de conversas con amigos, sobre todo con Miguel Loira². Son, por tanto, apuntes etnográficos, fragmentos de memoria colectiva que desexamos compartir para pór en valor a tradición e legado dos mariñeiros que souberon ler os sinais do mar e converter a súa experiencia en arte.

Falando de redes...

As redes de pesca son o froito dunha perfección técnica ao través do tempo, pero tamén son unha obra de arte, moitas veces efémera, que reflicte a sabedoría e o bo facer das xentes do mar.

Sería desexable que estas páxinas descubran algúns dos segredos que con respecto aos aparellos de pesca forxaron xeracións de redeiras/os en consonancia coas demandas dos mariñeiro.

As veces damos por sabido cousas que descoñecemos case totalmente ou, simplemente, non nos paramos a preguntar. Se o facemos á persoa adecuada, neste caso a Miguel, as respostas xorden con fluidez, aportando luz dese específico mundo que é a pesca.

Útiles de Julia Agulla Santos

Diferenza entre armar e atar o aparello:

Armar o aparello: É unir o pano ou rede coas relingas (cordas) das cortizas ou dos chumbos e cos outros trebellos que se precisen. Nesta operación dáselle a configuración que un queira para o tipo de pesca, lugar, ... que se utilice.

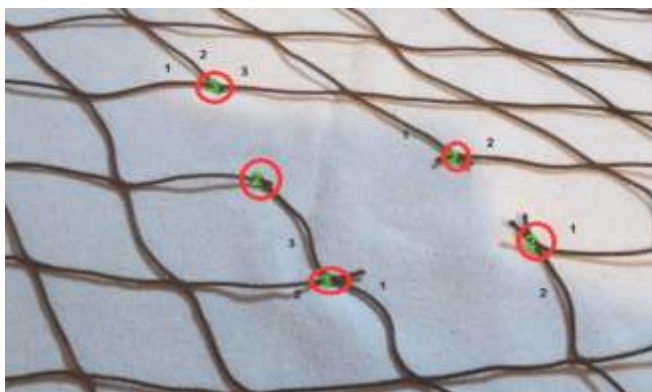
Atar o aparello: Cando se rompe a rede para solucionarolo empréganse os verbos *atar*, *coser* ou *reparar*.

Cando o buraco nunha rede é pequeno e non falta rede, repárase facendo mallas novas. O primeiro

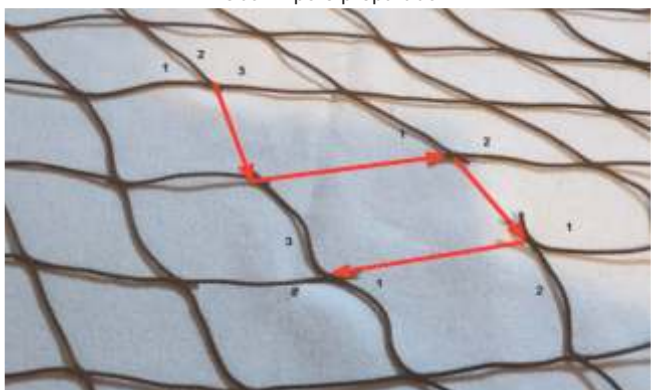
1 Juan Salvador Santos Ríos, personaxe, cando menos peculiar e interesante, nado nos inicios do século XX.

2 Miguel Loira González: Para quen o mar é una experiencia vivida como herdanza da memoria do seu pai, dos seus avós... O amigo Miguel, non só nos fai partícipe da pesca, do lecer da vela, das pedras das fanecas, corbelos etc. senón da navegación camiño das illas galegas e portuguesas e, quizais sexa máis importante, ábrenos as portas a ese universo do saber, de anécdotas, dos detalles aparentemente insignificantes pero que, xuntos, conforman a visión máis auténtica e profunda da pesca en xeral e a galega no particular.

que hai que facer é limpalo: Os nós teñen catro fíos. Entón é convinte comezar, no punto máis alto, por un nó que teña tres fíos (se tivera catro, córtase un). Os seguintes teñen que ter dous fíos (de haber máis córtanse) e así ata o final ou último, que ten que ter tamén tres fíos ou lados. A secuencia de fíos arredor dos nós das mallas serían: 3-2 2 – 3. Ao coser, coa agulla enfiada, faise un novo nó, normalmente de volta de escota, por ser o máis fácil e seguro para este tipo de traballos.

Oco limpo e preparado

As frechas indican a dirección de cosido cos fíos

Cando a rotura é grande e falta pano, o mellor é poñer un anaco novo, logo cócese (átase) buscando o xeito da malla. A rede traballa nun sentido (A) porque así pode ir pechando, mentres que se se pon no xeito contrario (B), abren ou cando menos non pechan como deberan. De non facelo así ao largar o aparello na pesca este non traballaba ben e podería marchar por aí o peixe.

A -Pecha ben

A -Pecha ben

No inverno atábase baixo cuberta, nos atadores. O resto do ano no molle.

Atadores en Bueu: Detrás da de Amador, na de Silvestre, na de Villanueva, na de Santiaguíño, a de Apolinar...

Tamén había lugares para curar os aparellos, os chamados encascadeiros, pois antes as redes de algodón ou cánabo había que tinxilas cada certo tempo para que durasen.

Redeirás no molle de Bueu 1996

Tendedeiro-secadoiro en Bueu. Foto Zagala 1902

Este labor facíase en lugares, encascadeiros, nos que se somerxía a rede nun depósito con auga quente³ mesturada con cascas ou cortizas de pino, noqueira etc. Logo, a rede secábase pendurándoa en paus altos, estirándoa na mesma praia ou en emparillados de postes que chamaban “a estacada” (Pescadoira, na Banda do Río, Massó...).

Encascadeiros de Bueu: Bolíbar, na de Campañó, na de Miguel Botaviño (de trás da actual librería Abrente...

Medir as mallas dunha rede

Os aparellos tamén se sinalaban pola medidas das súas mallas. As mallas dunha rede mediábase estirando o aparello no sentido que quedaran pechadas as mallas e dende un nó contábanse cantos lados da malla⁴ collían (metían) nunha coarta.. Díciase: malla de 8 (para as betas), malla de 10 ou 11 (para a sardiña). O espazo ocupado por unha malla tamén se coñecía por luz da malla.

REDES NA ARTE DE ENMALLE: Artes nas que a pesca vai ás redes quedando enmallada neles. Os peixes enrédanse pola cabeza e ao querer zafarse, engánchase polas guerlas ou branquias.

Consellería de Pesca Xunta de Galicia 1988

(A) **Con redes de DERIVA**, que son aquelas que sostidas polas liña de cortizas á profundidade deseñada, sen tocar fondo, atópanse á deriva soltas ou amarradas a unha embarcación. Como exemplo deste tipo de rede veremos algunhas peculiaridades da rede utilizada na arte do xeito.

Xeito:

Pano: Cada unha das pezas de rede que forman u aparello.

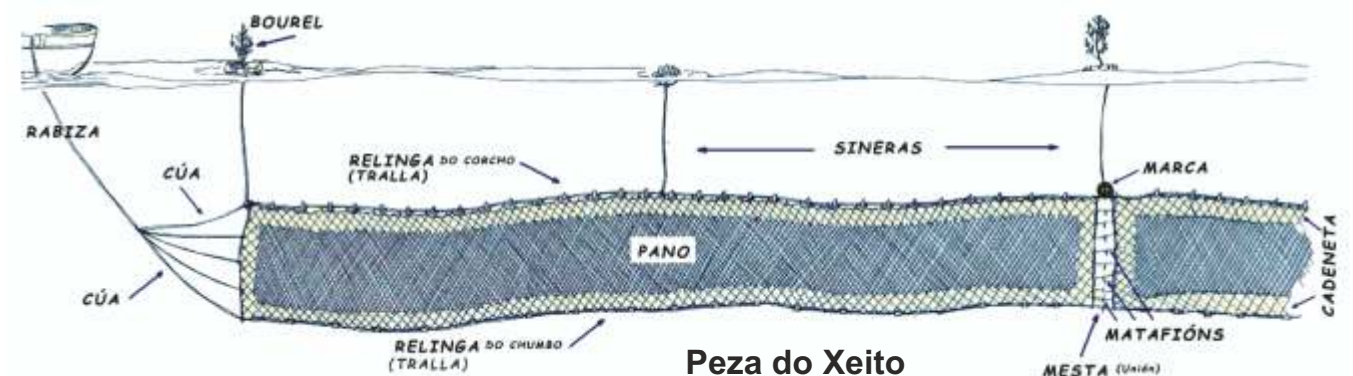
Cúa: Cabos delgados que unen a rede ao barco.

Relingas ou trallas: Cabos, normalmente grosos, que levan as cortizas ou os chumbos nas redes. Tamén os que se poñen nas extremas do pano.

Sineras ou bornadeira: As cordas que unían a relinga das cortizas cunha boia ou bourel.

Cadeneta: malla máis forte que servía para unir o pano ás relingas ou cordas.

Mesta: unión das relingas para xuntar as pezas das redes. Para unir as dúas relingas faise un nó rizo ou 'llano' que permiten traballar moi ben con tensión.

Peza do Xeito

3 Tamén se facía en frío disolvendo taninos.

4 Cada malla viñan a ser dous lados.

Os chicotes que volven paralelos ao seu firme (relinga), entrelázanse con este para que non queden soltos e así reforzar a unión.

Matafións: fios que a modo de lazada unían as relingas verticais dos panos a xuntar. Servían para manter pechado o aparello.

Marcas ou contrasinal: era unha peza de cortiza ou madeira cunhas iniciais ou marcas gravadas que identificaban ao dono do aparello tanto que este estivera pescando, no encascadeiro, secando etc.

Argola: Para unir a cadenetina do pano coa relinga utilizábase un fío de armar co que se atan no espazo deseado un número de mallas

que permita manter o aparello estirado. Tradicionalmente o xeito estaba composto por unhas cinco pezas onde á que estaba preto do barco lle chamaban “*man*” e á última “*rabo*”.

O aparello, é dun pano só, e ten que estar ben estirado e aberto para que mallen os peixes. Os bancos de sardiña, anchoa ou bocarte o compoñen numerosos individuos. Mallan, non porque detecten o aparello, que si o detectan e o costea (evitan), senón que normalmente o fan por culpa dos depredadores que sempre andan polo medio, o peixe abálase e vai dun lado para outro e é cando queda mallado. O mellor momento é no crepúsculo, no asexo ou na luz, que non se mira ben. Eses lances recibían por iso os nomes de *Asexo* e, pola mañá, o da *Luz*. Pero se había moito peixe, pola noite podíanse dar máis lances que ata tiñan nome: Ao primeiro despois do *Asexo* chamábanlle *Manexo* e se había máis, *Patexo* e ao seguinte, de habelo, *Recantexo*, *Fedeomexo*...

“*Cando hai lúa non arden as augas, non hai ardentía⁵ e entón igual se traballaba toda a noite e ata deixaban o aparello pescando. Se tiñan que traer peixe a terra puñan unha boia, unha chalana,... Houbo veces, de forma excepcional, que ao vir bar-*

cos de guerra para Marín levaban todo de arrastro... ”.

A luz ou tamaño das mallas deben ser axeitadas ao do peixe. Por exemplo por abril a sardiña comezaba a vir, pero era pequena. Para pescala hai que ter a malla axeitada, coteira (pequena). A medida que pasa o tempo, xuño, xullo... a sardiña vai medrando e para pescar ben tiñan que cambiar de aparello, coas mallas máis grandes. Aí estaba a diferenza entre uns armadores e outros, entre os que tiñan alternativa de cambio e os que non.

Había veces que, coa rede *adecuada* e o banco de peixe grande, o aparello enchíase de sardiña. E isto que é bo, podía chegar a ser un inconveniente, porque hai que sacar a que está enmallada unha a unha, estragándose moita, descabezándose ... dando moitísimo traballo e perdendo moito tempo, ata ter que largalo para limpalo de cabezas, sangue... Antes deste panorama había algúns bos patróns que daban en utilizar un aparello *inadecuado* porque así o peixe que viña era máis fácil de quitar e, ao final, resultaba máis rendible na pesca.

Os “*toros do xeito*” eran os anacos de sardiña ou xoubas ... que quedaban cando os patelos, ou outros depredadores, as comían ao estar enmalladas. Chegaban a venderse na praza e eran moi apreciados quizais por ser máis baratas e polo bo sabor, que segundo dicían tiñan que ver con que viñan desangradas.

(B) Con redes de CALADO ou fixas no fondo ou preto del. As redes de calado poden ser dun só pano, como no caso das betas, volantas,... ou con tres panos como os trasmallos, miños etc.

Betas:⁶

As betas cálanse⁷ ao asexo ou á luz. As capturas, ao tratarse de peixe branco e fráxil, se estiveran caladas moito tempo comeríanas os caramuxos, polbos, choco... e, sobre todo, o congro.

A rede consta dun pano só, que para pescar mellor deberíase cambiar a malla dependendo da época do ano e tendo en conta o tamaño dos peixes.

⁵ R.A.G: “Fosforescencia ou luminosidade das augas mariñas, producida polos movementos dos peixes ou doutros organismos que habitan nelas”.

⁶ En Bueu, comezaron chamándolle “pezas da pescadilla”

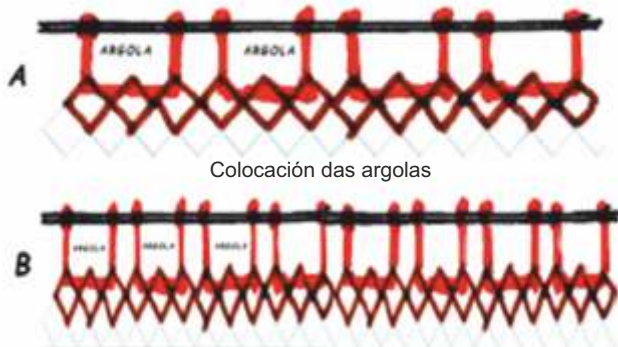
⁷ *Calar*: Lanzar algo somerxéndoo, botar os aparellos ao mar (redar).

Betas. Cartel Consellería de Pesca 1988

Os aparellos hainos que armar con bastante chumbada na relinga inferior e para evitar as mallas moi estiradas a lonxitude das relingas non poden ser igual que o pano do aparello pois sería difícil que o peixe quedara mallado. Tería que acertar coa luz ou espazo da malla.

Por exemplo, para 100 metros de aparello non podes meter 100 de relinga, meterías uns 75 m. pois así o aparello quedaría frouxo, formando unha especie de bolsa, de feito os mariñeiros por aquí lle chaman *bolso* ou *seno*. De feito ese termo indica a diferenza do aparello e a relinga. Por iso cando van armar un aparello preguntan: *-Canto bolso lle deixo?* Para facer o *bolso* as argolas en vez de ir separadas como no xeito (A) ocupaban co mesmo número de mallas, menos espazo (B). Tamén podería dicirse que a Argola é unha medida: *“Armo as Betas con Argolas de media cuarta...”* ou *“Ponlle catro mallas por Argola”...*

Colocación das argolas

Se o aparello está frouxo cando ven un peixe, pode tocar onde queira do aparello que o peixe intenta dar volta e enleace cada vez máis. Se estivese o aparello estirado, o peixe pode dar volta con

facilidade e marchar. Utilízase para pescar fanecas, salmonetes, ollomol, cabalas, corbelos, serráns... aínda que tamén se poden coller centolas, choco, polbo... pero soamente se estes van a comer o peixe alí mallado. Nese caso, para collelos hai que meterlle un ganapán ou un bicheiro pois normalmente eles non están mallados. As cabalas e os corbelos grandes veñen porque se enganchan.

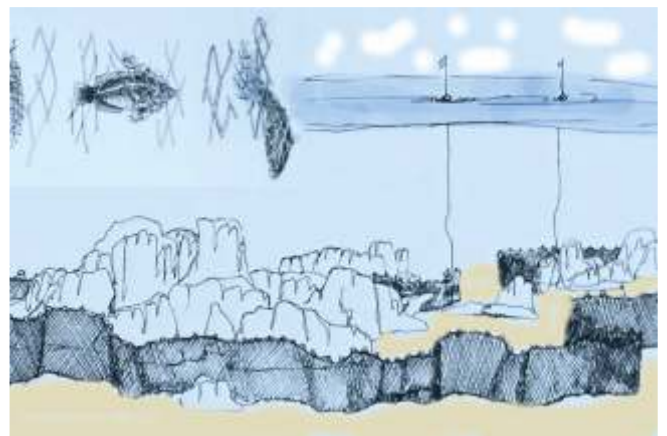
As primeiras betas que se utilizaron en Bueu, arredor do 1962, eran de nailon e usábaas Manuel Loira García (pai de Miguel) que as fora mercar á Garda, pois viñan de Portugal. Logo tivéronas o Courán das Meáns e outros.

Trasmallos:

A rede ten mallas ou tres panos de rede. Os de fóra teñen mallas máis grandes⁸, fío máis grosso e son algo máis estreitos que o do interior, chamado *fecheiro*. Isto facilitará que ao estar fondeado sopor ten o peso dos chumbos e que o pano interior teña *bolso* ou *senos* para pescar mellor.

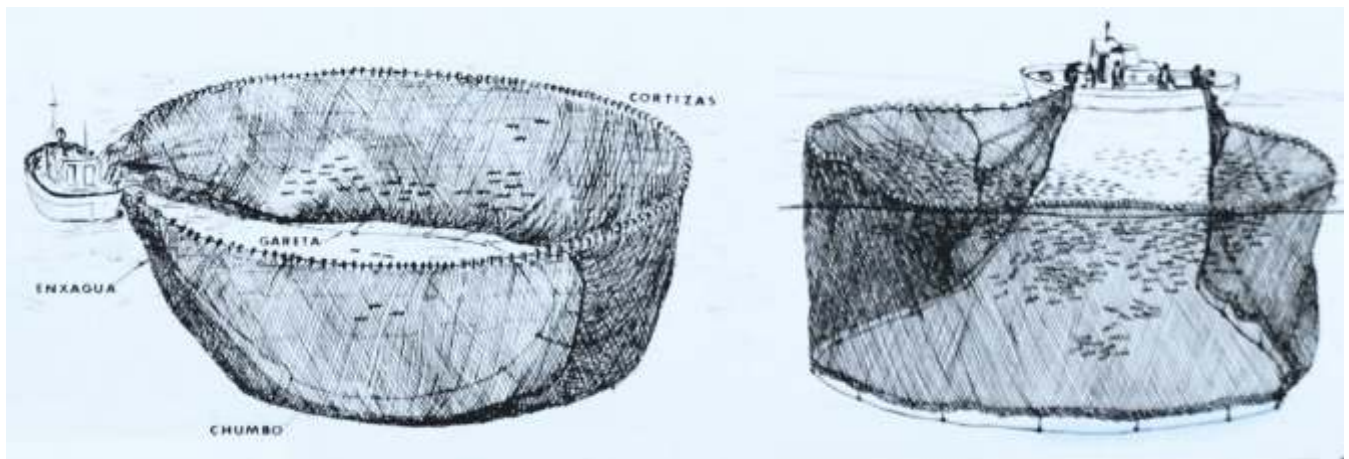
Cando chegan os peixes ou crustáceos, cólanse polas mallas grandes (dun lado ou doutro) e chocan coa de dentro e ao quererem dar volta forman unha bolsa que os envolve. Non son moi altos, utilízanse pola costa... para coller polbos, choco, robaliza, raia, linguados, rodaballo, centola, abadexo, maragota...

Nos tramallos o aparello é de fío de nailon, máis difícil de limpar, de quitarlle o lixo... Os de tanza, como as redes das artes dos *miños* ou *volantas*, límpanse mellor.

Trasmallos e embolsado dun peixe. Cartel Consellería Pesca 1988

⁸ Cinco veces máis luz que a do interior.

Arte do Cerco. Consellería de Pesca 1988

REDES NA ARTE DE CERCO: Artes flotantes nas que a rede vai a onde está o peixe: sardiña, xurelo, cabala... No lance de cerco, apróase o barco ao vento e lárgase o aparello pola popa ao redor do banco de peixes quedando nun principio en forma tubular e na parte de abaixo leva pouco chumbo. Para embolsar (cerco) o peixe e que este non escape, mantense firme a relinga de cortizas e vaise pechando por abaixo cun cabo ou xareta⁹ que se tira dende o barco para intentar concentrar o peixe nunha especie de bolsa ou copo chamada *enxauga*. As mellores horas para pescar son o amencer e se non hai lúa, pola noite. A excepción do inverno, o resto do ano fano máis ben de noite, á ardora ou escurada, localizando os bancos pola ardentía das augas¹⁰.

Como tamén hai barcos, como os racús, que con estes aparellos se dedican ao sargo ou outros peixes que están en sitios de moita pedra utilizan (cercos) aparellos pequenos e con pouco chumbo para ser pechado antes de que este se induza nas brechas das pedras.

REDES NA ARTE DE ARRASTRE: Artes nas que a rede vai a onde está o peixe. As redes son arrastradas, por augas superficiais ou polo fondo, dende terra ou dende unha embarcación. Segundo o lugar de utilización hai quen as dividen e *artes de praia* ou *de costa* (rapeta, boliche, xávega, bou...) e *artes de fondo* ou *de portas* (bou, parella, baca...)

Arapeta:

A rapeta é unha arte de pesca que combina o cerco e o arrastre e vai armada para coller peixes en superficie ou altura: luras, cabalas, chinchos,... peixes que non son de fondo. E para que colla o aparello altura ten que ter polas banda unhas mallas moi grandes (mallas laxas) e estas irán diminuindo ata a coroa do cope que xa é unha malla moi coteira (pequena). Ao non ser aparello de fondo, leva pouco chumbo, pois se o tivese, ao tirar polos calóns¹¹ engancharía facilmente abaixo. Polo tanto iso hai que telo moi en conta ao armar o aparello.

Lámina da Consellería de Pesca. Xunta de Galicia 1988

Ao principio as mallas son moi grandes e cando se comeza a tirar polo aparello, a tensión ábreas. Se se tirase pola relinga o aparello viría en banda e aberto.

⁹ No dicionario da Real academia Galega: *Xareta é un cabo flexible que se enfia por unhas argolas situadas no extremo da rede e que, ao tirar del, forma o cope*. En Bueu e noutros portos tamén se lle chama *ghareta* ou *gareta*.

¹⁰ Hoxe en día cos aparellos electrónicos localizan os bancos de peixe con grande facilidade.

¹¹ Pequenas pezas de rede cosidas ao final das bandas do aparello.

Rapeta. Consellería de Pesca 1988

Para evitar isto as relingas teñen que ser máis largas que o aparello para que a tensión se produza na rede pechando as mallas. Ao pecharse non se cola o peixe. Pero tampouco é conveniente que se pechen de todo porque así o aparello agachase (faise pequeno) en altura. Ese é o motivo polo que a rapeta ten que vir pouco a pouco para que as mallas non pechen de todo e vaian collendo altura.

Tendo en conta estas cousas veriamos que o que sabe e entende ben a arte é capaz de armar o aparello 'ao punto': que ao traballar con el se tiras polas mallas, chega o momento que a relinga queda firme e non deixa tirar máis. O que sabe armar faino coa medida que el quere para que iso se cumpra e con iso consegue traballar con máis tensión, conseguindo o punto que el considera axeitado para pescar. A veces hai que facer probas dándolle máis ou menos relinga pois non sempre un bo aparello armado sirve para todos os lugares, para todas épocas do ano ou para todo tipo de peixe. Nestas pequenas cousas estaba a diferenza e o considerar a alguén bo patrón, bo mariñeiro ... ou non.

Nunha rapeta o chumbo non debe ser moito, pero ten que ter unha proporción coas cortizas (flotado-

res) pois ten que ser posible manexar a altura desexada, ou para que non se prenda nas pedras. Cando a rapeta se engancha nalgunha pedra hai que facer manobras coidadosas para zafalo e as veces hai que ir á zona onde está preso e levantalo. Esta última operación faise tirando dunhas cordas con cortizas que a modo de sineras pode levar o aparello. Cando se traballa nunha praia que coñeces e esta é limpa ata lle podes poñer máis chumbo, incluso cadeas, para aproveitar tamén os peixe ou moluscos que haxa no fondo.

É unha arte que se utiliza para coller peixes, crustáceos ou moluscos de fondo: linguados, centolas, rodaballos, polbos...

O bou:

Como hai que levantar o peixe, moluscos... que viven no fondo, o modo de armar o aparello sería distinto ao mencionado anteriormente coa rapeta, terá que ter máis chumbada que aquela. O bou tamén se diferencia da rapeta, que era un aparello máis grande para pescar en altura, en que é máis pequeno porque pesca polo fondo, a veces levanta só 1-1,5 metros. As mallas teñen que ser pequenas á forza.

A relinga será máis curta que o aparello, para que, cando se tire, a tensión sempre sexa pola relinga, non polos panos da rede. Un dos motivos é o feito de que se enganchas no fondo con algunha pedra e tiraras pola rede esta rompería con facilidade pois é por onde tiras. O problema económico sería grande para os mariñeiros. Iso tamén fai que no bou non se utilicen as mallas grandes, teñen que ser mallas pequenas porque senón marcharía o peixe dado que o aparello viría en banda...

E así seguían as conversas, falando da pesca co bou de altura, da parella, da baca... que quizais sigamos contándoa máis adiante...

Rede do Bou